

МАДАНИЙ БОЙЛИКЛАР ТУШУНЧАСИ ВА МАДАНИЙ БОЙЛИКЛАР МУҲОФАЗАСИ МАСАЛАЛАРИ

Темиров Фарход Хикматиллович

*Маданий мерос бойликларининг ноқонуний айланмасига қарши
курашиш*

Хуқуни муҳофаза қилиш академияси илмий изланувчиси.

Аннотация: Ушбу мақолада “маданий бойликлар” тушунчасининг мазмун-моҳияти, уларнинг турлари ва ҳуқуқий мақоми ёритилган. Маданий мерос объектлари, моддий ва номоддий маданий бойликлар ўртасидаги фарқлар, уларнинг ижтимоий, маънавий ва тарихий аҳамияти таҳлил қилинган. Шунингдек, маданий бойликларни муҳофаза қилишнинг халқаро ва миллий-ҳуқуқий асослари, ЮНЕСКО конвенциялари ҳамда Ўзбекистон Республикаси қонунчилигидаги асосий қоидалар кўриб чиқилган. Мақолада маданий бойликларни сақлаш, реставрация ва реабилитация масалалари, уларни ноқонуний айланишдан ҳимоя қилиш ҳамда жамоатчилик иштирокида назоратни кучайтириш йўллари муҳокама этилади.

Калит сўзлар: маданий бойликлар, маданий мерос, моддий бойликлар, номоддий бойликлар, муҳофаза, реставрация, ЮНЕСКО, ҳуқуқий асослар, маданий меросни асраш.

ПОНЯТИЕ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ И ВОПРОСЫ ОХРАНЫ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ

Темиров Фархад Хикматиллович

Борьба с незаконным оборотом ценностей культурного наследия

Научный исследователь Академии правоохранительных органов

Аннотация: В данной статье раскрывается содержание понятия «культурные ценности», их виды и правовой статус. Рассматриваются различия между объектами культурного наследия, материальными и нематериальными культурными ценностями, а также их социальное, духовное и историческое значение. Анализируются международно-правовые и национально-правовые основы охраны культурных ценностей, конвенции ЮНЕСКО и основные положения законодательства Республики Узбекистан. В статье обсуждаются вопросы сохранения, реставрации и реабилитации культурных ценностей, защиты их от незаконного оборота и усиления общественного контроля.

Ключевые слова: культурные ценности, культурное наследие, материальные ценности, нематериальные ценности, охрана, реставрация, ЮНЕСКО, правовые основы, сохранение культурного наследия.

THE CONCEPT OF CULTURAL HERITAGE AND ISSUES OF CULTURAL HERITAGE PROTECTION

Temirov Farhad Hikmatillovich

Combating the illegal trafficking of cultural heritage values

Researcher at the Law Enforcement Academy

Abstract: This article explores the concept of “cultural property,” its types, and legal status. It examines the distinctions between cultural heritage objects, tangible and intangible cultural property, as well as their social, spiritual, and historical significance. The paper analyzes the international and national legal frameworks for the protection of cultural property, UNESCO conventions, and the main provisions of the legislation of the Republic of Uzbekistan. It also discusses issues of preservation, restoration, and rehabilitation of cultural property, protection against illicit trafficking, and strengthening public control.

Keywords: cultural property, cultural heritage, tangible property, intangible property, protection, restoration, UNESCO, legal framework, heritage preservation.

Маданий бойликлар тушунчаси жамият тараққиётининг турли босқичларида шаклланган, моддий ва маънавий қадриятларни ўзида ифода этувчи мураккаб ва кенг қамровли феномендир.

Маданий бойликлар – жамиятнинг маънавий ва моддий ҳаётида муҳим ўрин тутувчи, ўтмиш авлодлар томонидан яратилган, тарихий, илмий, бадий ёки бошқа маданий аҳамиятга эга бўлган моддий объектлар ва номоддий ҳодисалар мажмуидир¹.

Шунингдек, маданий бойликлар – халқнинг тарихий хотираси, унинг ўзига хослигини белгиловчи омиллар, маънавий тараққиёт манбаи бўлиб, улар инсониятнинг умумий маданий меросининг таркибий қисми ҳисобланади².

Илмий адабиётларда маданий бойликлар қуйидаги мезонлар асосида таснифланади:

1 Ҳакимов А.А. Ўзбекистон санъати тарихи. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2001. – Б. 12.

2 Нурмухамедов Н.Б. Ўзбекистон меъморчилиги. – Т.: Ўзбекистон, 1990. – Б. 5.

Келиб чиқишига кўра, табиий маданий бойликларга инсон аралашувисиз, табиат томонидан яратилган, ноёб табиий объектлар киради (масалан, ғорлар, шаршаралар, ноёб геологик шаклланишлар).

Мисол учун, Ўзбекистондаги Чотқол биосфера резервати ЮНЕСКО томонидан тан олинган ушбу ҳудуд турли хил ўсимлик ва ҳайвонлар дунёсини ўз ичига олади. Резерват тоғ ҳудудларида жойлашган бўлиб, табиатни муҳофаза қилиш учун муҳим аҳамиятга эга.³

Шунингдек, антропоген маданий бойликлар инсон томонидан яратилган моддий ва номоддий объектлар ҳисобланади.

Жумладан, моддий шаклига кўра моддий маданий бойликлар муайян жисмоний шаклга эга бўлган объектлар бўлиб, Ўзбекистонда моддий маданий мероснинг кўчмас мулк объектлари жами сони 8 210 тани ташкил этади.

Шундан, археология ёдгорликлари 4 748 та, архитектура ёдгорликлари сони 2 252 та, монументал санъат ёдгорликлари 678 та, диққатга сазовор жойлар 532 тани ташкил этади.⁴

Шунингдек, номоддий маданий бойликлар жисмоний шаклга эга бўлмаган, авлоддан - авлодга оғзаки ёки анъаналар орқали ўтувчи маданий ифода шакллари бўлиб, фольклор, урф-одатлар, анъанавий билимлар, ижрочилик санъатида намоён бўлади.

Бугунги кунда, Ўзбекистоннинг 6 та номоддий маданий мерос объекти ЮНЕСКОнинг Инсоният номоддий маданий мерос Репрезентатив Рўйхатига, 1 та объекти номоддий маданий мерос муҳофазасига оид энг яхши тажрибалар Реестрига киритилган⁵.

Аҳамиятига кўра, маҳаллий аҳамиятга эга маданий бойликлар муайян ҳудуд, миллат ёки этник гуруҳ учун аҳамиятли бўлган объектлар ҳисобаланса, миллий аҳамиятга эга маданий бойликлар бутун мамлакат, халқ учун муҳим тарихий, илмий ёки бадиий қийматга эга бўлган объектлардир.

Шунингдек, жаҳон аҳамиятига эга маданий бойликлар бутун инсоният учун ноёб ва бебаҳо ҳисобланган, умумбашарий аҳамиятга эга бўлган объектлар (ЮНЕСКОнинг Жаҳон мероси рўйхатига киритилган объектлар) саналади.

Маданий бойликлар нафақат ҳаёт беағи, балки халқларни бирлаштирувчи ва улар ўртасидаги ўзаро англашувга ҳисса қўшувчи кучли омилдир⁶.

3 https://eco.gov.uz/ru/site/news?id=2952&utm_source=chatgpt.com

4 Моддий маданий мероснинг кўчмас мулк объектлари Миллий рўйхати. Вазирлар Маҳкамасининг 04.10.2019 йилдаги 846-сон қарорига 1-илоvasи билан тасдиқланган. <https://lex.uz/docs/4543266>

5 <https://ich.uz/uz/ich-of-uzbekistan/national-list>

6 Рерих Ю.Н. По тропам Срединной Азии. – М.: Наука, 1982. – С. 150.

Испаниялик олим М.Салвадор маданий бойликларни муҳофаза қилиш, умуман олганда, ахлоқий мажбуриятдир, мақсад келажак авлодларга узатилиши керак бўлган қадриятларни ташувчи деб ҳисобланган барча маданий бойликларни иложи борича узок муддатга сақлашдир деб таъкидлайди⁷.

Шунингдек, ЮНЕСКО ҳужжатларида маданий бойлик тушунчаси аниқ бир таъриф билан чекланмасдан, балки турли хил конвенция ва тавсияномаларда батафсил ёритиб берилган.

Хусусан, 1954 йилги Куролли можаролар вақтида маданий бойликларни ҳимоя қилиш тўғрисидаги Гаага конвенциясида кўра, Конвенциянинг мақсадлари учун келиб чиқишидан ва эгасидан қатъи назар, ҳар бир халқ учун катта аҳамиятга эга бўлган кўчар ёки кўчмас мулк маданий бойлик деб ҳисобланади.

Масалан, архитектура, санъат ёки тарих ёдгорликлари, диний ёки дунёвий; археологик жойлар, илмий аҳамиятга эга бўлган бинолар мажмуалари; санъат асарлари, қўлёзмалар, китоблар ва бошқа бадиий, тарихий ёки археологик аҳамиятга эга бўлган объектлар; шунингдек илмий коллекциялар ва юқорида таърифланган мулк турларининг муҳим коллекциялари маданий бойликлардир⁸.

Шунингдек, 1970 йилги Маданий бойликларни ноқонуний олиб кириш, олиб чиқиш ва уларга эгалик ҳуқуқини топширишни тақиқлаш ва олдини олиш чора - тадбирлари тўғрисидаги Конвенцияда “маданий бойликлар” деганда давлатлар томонидан диний ёки дунёвий аҳамиятидан қатъий назар археология, тарихдан олдинги тарих, адабиёт, санъат ва илм - фан учун муҳим деб белгиланган, қуйидаги тоифаларга кирувчи бойликлар тушунилади:

(а) флора, фауна, минералларнинг ноёб коллекциялари ва намуналари, анатомик объектлар ва палеонтологияга оид буюмлар;

(б) тарихга, жумладан, фан ва техника тарихига, ҳарбий ва ижтимоий тарихга, миллий раҳбарлар, мутафаккирлар, олимлар ва санъаткорлар ҳаётига, миллий аҳамиятга эга бўлган воқеаларга оид бойликлар;

(с) археологик қазилмалар (шу жумладан, қонуний ва яширин) ёки археологик кашфиётлар натижасида топилган буюмлар;

(д) бадиий ёдгорликларнинг бўлаклари ёки парчаланган тарихий ёдгорликлар;

7 Muñoz-Viñas, S. (2005). Contemporary Theory of Conservation. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann. p. 45.

8 Куролли можаролар вақтида маданий бойликларни ҳимоя қилиш тўғрисидаги Конвенция ва унга илова қилинган Баённома (Гаага, 1954 йил 14 май). 1-модда.
<https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/1%3C0%3E954-convention>

(e) юз йилдан ошган антиквар буюмлар, масалан, ёзувлар, тангалар ва босма муҳрлар;

(f) этнологик материаллар;

(g) бадиий аҳамиятга эга бўлган буюмлар:

(i) ҳар қандай асосда ва ҳар қандай материаллардан фойдаланиб, бутунлай қўлда яратилган расмлар, чизмалар ва суратлар (саноат чизмалари ва қўлда безатилган саноат маҳсулотлари бундан мустасно);

(ii) ҳар қандай материалдан яратилган ҳайкалтарошлик асарларининг асл нусхалари;

(iii) ҳар қандай материалдан яратилган гравюралар, эстамп ва литографияларнинг асл нусхалари;

(iv) ҳар қандай материалдан яратилган оригинал бадиий ассамбляж ва монтажлар;

(h) камёб қўлёзмалар ва инкунабулалар, ҳар қандай нашрдаги эски китоблар, ҳужжатлар ва нашрлар;

(i) алоҳида почта маркалари, фискал маркалар ва шунга ўхшашлар;

(j) архивлар, жумладан фоноархивлар, фотоархивлар ва киноархивлар;

(k) юз йилдан ошган мебель жиҳозлари ва эски мусиқа асбоблари⁹.

Шу каби, 1972 йилги Бутунжаҳон маданий ва табиий меросни муҳофаза қилиш тўғрисидаги Конвенцияга кўра:

маданий мерос ёдгорликлари: тарихий, санъат ёки илм-фан нуқтаи назаридан умумжаҳон миқёсида алоҳида қимматга эга бўлган меъморчилик асарлари, монументал ҳайкалтарошлик ва рангтасвир асарлари, археологик хусусиятга эга элементлар ёки тузилмалар, ёзувлар, ғорлар ва элементлар гуруҳлари;

ансамбллар: тарихий, санъат ёки илм-фан нуқтаи назаридан умумжаҳон миқёсида алоҳида қимматга эга бўлган, архитектураси, бир хиллиги ёки ландшафтдаги ўрни туфайли алоҳида қадрланадиган, изоляция қилинган ёки бирлаштирилган архитектура гуруҳлари;

диққатга сазовор жойлар: тарихий, эстетик, этнологик ёки антропологик нуқтаи назаридан умумжаҳон миқёсида алоҳида қимматга эга бўлган инсон қўли билан яратилган асарлар ёки табиат ва инсоннинг биргаликдаги ижоди маҳсули бўлган ҳудудлар, шунингдек археологик жойларни ўз ичига олган ҳудудлар маданий мерос объектлари сифатида эътироф этилган¹⁰.

9 Маданий бойликларни ноқонуний олиб кириш, олиб чиқиш ва уларга эгалик ҳуқуқини топширишни тақиқлаш ва олдини олиш чора-тадбирлари тўғрисидаги Конвенция (Париж, 1970 йил 14 ноябрь). 1-модда. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and-transfer-ownership-cultural>

10 Бутунжаҳон маданий ва табиий меросни муҳофаза қилиш тўғрисидаги Конвенция (Париж, 1972 йил 16 ноябрь). 1-модда. <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>

Ушбу конвенцияда бутунжаҳон мероси тушунчаси киритилган ва унга киритиш мезонлари белгиланган.

Ўзбекистон Республикасида маданий бойлик тушунчаси “Ўзбекистон Республикаси Маданий бойликларнинг олиб чиқилиши ва олиб кирилиши тўғрисида”и Қонунида келтирилган бўлиб, унга кўра, маданий бойликлар – моддий дунёнинг миллий, тарихий, бадий, илмий-маърифий, маънавий-ахлоқий ва бошқа маданий аҳамиятга молик кўчар ашёлари ҳисобланади¹¹.

Шунингдек, маданий бойликларни муҳофаза қилиш ўтмиш меросни келажак авлодларга етказиш, жамиятнинг маънавий - маданий тараққиётини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга.

Маданий бойликлар муҳофазаси тушунчаси кенг қамровли бўлиб, моддий ва номоддий маданий мерос объектларини асраб-авайлаш, уларнинг бузилиши, йўқ бўлиб кетишининг олдини олиш, келажак авлодлар учун сақлашга қаратилган комплекс чора - тадбирларни ўз ичига олади.

Ушбу жараённинг моҳияти, турлари ва шакллари ҳақида турли соҳа олимлари ўз фикрларини билдирганлар.

Таниқли реставратор ва назарийчи Ф.Бернард, ўзининг “Conservation of Historic Buildings” китобида маданий бойликлар муҳофазасини “тарихий биноларнинг умрини узайтириш, уларнинг тарихий, бадий ва маънавий қийматини сақлаб қолишга қаратилган чора-тадбирлар мажмуи” сифатида таърифлайди¹².

Шу каби, замонавий реставрация назариясининг етакчи намояндаларидан бири М.Сальвадор маданий бойликлар муҳофазаси тушунчасининг эволюциясини таҳлил қилади ва унинг асосий мақсади объектнинг моддий бутлигини сақлаш эмас, балки унинг маданий аҳамиятини келажак авлодлар учун асраб қолишдан иборат эканлигини таъкидлайди¹³.

Маданий бойликлар муҳофазасининг турли шакллари мавжуд бўлиб, улар муҳофаза қилинаётган объектнинг хусусияти, ҳолати ва бошқа омилларга боғлиқ ҳолда танланади.

Жумладан, превентив консервация, бу муҳофазанинг энг мақбул тури бўлиб, у объектнинг бузилишига олиб келиши мумкин бўлган омилларни олдиндан аниқлаш ва уларнинг таъсирини камайитишга қаратилган чора-тадбирларни ўз ичига олади.

11 <https://lex.uz/docs/24377>

12 Feilden, B. M. (2003). Conservation of Historic Buildings. Oxford: Architectural Press, p. 3.

13 Muñoz Viñas, S. (2005). Contemporary Theory of Conservation. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann, p. 17-35.

Превентив консервация бўйича мутахассис Ш.Жоэль, бу усулнинг афзалликларини, жумладан, иқтисодий самарадорлиги ва объектга минимал даражада аралашувни таъминлашини таъкидлайди¹⁴.

Муҳофазанинг яъна бир тури реставрация бўлиб, бунда бузилган ёки йўқотилган қисмларни тиклаш орқали объектнинг дастлабки кўринишини ёки яхлитлигини қисман қайта тиклашга эътибор қаратилади¹⁵.

Маданий бойликлардан муҳофазали фойдаланиш ҳам яҳамиятли бўлиб, бунда ёдгорликларнинг дастлабки функциясини сақлаб қолиш ёки янги функция бериш орқали уларнинг сақланиши таъминланади¹⁶.

Маданий бойликлар муҳофазаси турли шаклларда амалга оширилади.

Жумладан, маданий бойликларнинг институционал муҳофазаси, давлат органлари, музейлар, архивлар, кутубхоналар томонидан амалга оширилади.

Шу каби, жамоатчилик иштирокидаги муҳофаза ҳам бўлиб, маҳаллий аҳоли, нодавлат ташкилотлар, кўнгиллилар иштирокида амалга оширилади.

Бу борада, А.Эрика, М.Рендал ва Т.Марталар маданий меросни муҳофаза қилишда жамоатчилик иштирокининг аҳамияти, турли манфаатдор томонларнинг фикрларини инобатга олиш зарурлигини таъкидлайдилар¹⁷.

Маданий бойликларни ҳуқуқий муҳофазаси алоҳида аҳамият касб этади.

Хусусан, ҳуқуқий механизмлар маданий мерос объектларини асраб-авайлаш, улардан оқилона фойдаланиш ва ноқонуний айланмасига қарши курашишнинг асосини ташкил этади.

Маданий бойликларни муҳофаза қилиш бир қатор халқаро конвенциялар билан тартибга солинган.

Жумладан, 1954 йилги Ҳарбий можаролар юз берган тақдирда маданий бойликларни муҳофаза қилиш тўғрисидаги Гаага конвенцияси ва унинг Иккинчи протоколи (1999)¹⁸ уруш ва қуролли тўқнашувлар даврида маданий бойликларни ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий асосларини белгилаб беради.

Ушбу ҳужжатларга кўра, ҳарбий ҳаракатлар олиб бораётган томонлар маданий бойликларга зарар етказмаслик, уларни талон - торож қилиш, йўқ қилиш ёки ўзлаштиришдан ҳимоя қилиш чораларини кўриши шарт.

14 Schlesinger, J. (2010). Preventive Conservation: A Manual for Curators. Ottawa: Canadian Conservation Institute, p. 5-10.

15 Brandi, C. (2005). Theory of Restoration. (Trans. C. Rockwell). Florence: Nardini Editore. p. 48-55.

16 Hanzawa, N., & Ogawa, M. (2009). Relationship between World Heritage listing and tourism development in Japan. Journal of Heritage Tourism, 4(3), 235-248

17 Avrami, E., Mason, R., & de la Torre, M. (2000). Values and Heritage Conservation. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, p. 15-25.

18 UNESCO. (1954). Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. Retrieved from <https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/1954-convention>

Шунингдек, 1970 йилги Маданий бойликларни ноқонуний олиб кириш, олиб чиқиш ва уларга мулк ҳуқуқини беришни тақиқлаш ва олдини олиш чоралари тўғрисидаги Конвенция¹⁹ тинчлик даврида маданий бойликларнинг ноқонуний айланмасига қарши курашишнинг ҳуқуқий механизмларини яратди.

Конвенцияга аъзо давлатлар маданий бойликларни ноқонуний олиб чиқиш ва олиб киришнинг олдини олиш, ўғирланган ёки ноқонуний олиб чиқилган маданий бойликларни қайтариш бўйича ҳамкорлик қилиш мажбуриятини оладилар.

Ушбу конвенция маданий бойликларнинг ноқонуний савдосига қарши курашда муҳим ҳуқуқий восита ҳисобланади.

Тадқиқотчи О.Патрикнинг конвенция қоидаларини батафсил шарҳлари ҳам муҳим ҳуқуқий – назарий манбаа ҳисобланади²⁰.

Шу билан бирга, 1972 йилги Жаҳон маданий ва табиий меросини муҳофаза қилиш тўғрисидаги Конвенцияси²¹ умумжаҳон аҳамиятига эга бўлган маданий ва табиий мерос объектларини аниқлаш, муҳофаза қилиш ва келажак авлодларга етказишнинг ҳуқуқий асосларини белгилайди.

Конвенция асосида тузилган Жаҳон мероси рўйхатига киритилган объектлар халқаро миқёсда муҳофаза қилинади ва уларнинг бутлигини сақлаш бўйича аъзо давлатлар маълум мажбуриятларни ўз зиммасига оладилар.

1995 йилги Ўғирланган ёки ноқонуний равишда олиб чиқиб кетилган маданий бойликлар тўғрисидаги ЮНИДРУА конвенцияси²² 1970 йилги ЮНЕСКО конвенциясини тўлдиради ва ноқонуний олиб чиқилган маданий бойликларни қайтаришнинг янада такомиллашган ҳуқуқий механизмларини таклиф этади.

Хусусан, ушбу конвенция маданий бойликларни сотиб олувчи шахслардан етарли даражада эҳтиёткорлик чораларини кўришни талаб қилади.

Ўзбекистон Республикасида маданий бойликларни муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий асослари миллий қонунчилик ҳужжатларида белгиланган.

19 UNESCO. (1970). Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property. Retrieved from <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and-transfer-ownership-cultural>

20 O'Keefe, P. J. (2007). Commentary on the UNESCO 1970 Convention on Illicit Traffic. Institute of Art and Law.

21 UNESCO. (1972). Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>

22 UNIDROIT. (1995). UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects. <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/>

Хусусан, “Маданий бойликларнинг олиб чиқилиши ва олиб кирилиши тўғрисида”ги Қонуни²³ ҳамда Ўзбекистон Республикасининг “Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида”ги Қонунида²⁴ маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, улардан фойдаланиш, уларни ҳисобга олиш, тарғиб қилиш ва давлат назоратини амалга ошириш соҳасидаги муносабатларни тартибга солинган.

Ўзбекистон Республикасининг “Музейлар тўғрисида”ги Қонунида²⁵ музей ашёлари ва коллекцияларини сақлаш, ҳисобга олиш, ўрганиш ва оммалаштириш билан боғлиқ муносабатлар, “Археология мероси объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида”ги Қонунида²⁶ археология мероси объектларини аниқлаш, ўрганиш, муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тартибини белгилайди.

Шунингдек, қонунларда белгиланган нормаларнинг бузилиши тегишли равишда Жиноят кодекси²⁷ ва Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексида²⁸ маданий бойликларни муҳофаза қилиш қоидаларини бузганлик бўйича жавобгарлик келтириб чиқаради.

Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилиги маданий бойликларни муҳофаза қилишнинг асосий йўналишларини қамраб олган бўлса-да, уларни амалга ошириш механизмлари етарли даражада ишлаб чиқилмаган.

Хусусан, маданий бойликларни ноқонуний олиб чиқиб кетиш ва олиб киришга қарши курашишда божхона органларининг ваколатларини кенгайтириш, уларнинг моддий - техник базасини мустаҳкамлаш зарур²⁹.

Маданий бойликларни муҳофаза қилиш соҳасидаги жиноятларнинг олдини олишда профилактик чора-тадбирларнинг аҳамияти катта. Бу борада ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, таълим муассасалари ва жамоат ташкилотларининг ҳамкорлигини кучайтириш зарур³⁰.

23 Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон, 12.10.2021 й., 03/21/721/0952-сон. <https://lex.uz/docs/24377>

24 Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 06.01.2022 й., 03/22/743/0009-сон. <https://lex.uz/docs/25461>

25 Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 26.11.2021 й., 03/21/732/1098-сон. <https://lex.uz/docs/1391728>

26 Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон. <https://lex.uz/docs/1526440>

27 Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 22.11.2024 й., 03/24/1004/0948-сон. <https://lex.uz/docs/111453>

28 Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 22.11.2024 й., 03/24/1004/0948-сон. <https://lex.uz/docs/97664>

29 Мўминов Х.М. Маданий бойликларни ноқонуний айланмасига қарши курашишнинг ҳуқуқий асослари. – Тошкент: ТДЮИ нашриёти, 2010. – Б. 56-78.;

30 Тошбоев Н.Р. Ўзбекистон Республикасида маданий бойликларни муҳофаза қилишнинг жиноят-ҳуқуқий масалалари. // Ҳуқуқ ва бурч, 2018 йил, №3. – Б. 29-30.

Маданий бойликларни ҳуқуқий муҳофаза қилиш халқаро ва миллий ҳуқуқ нормаларига асосланган комплекс тизимни ташкил этади.

Ушбу тизим маданий меросни асраб - авайлаш, уни ноқонуний талон-торож қилишнинг олдини олиш ва айбдор шахсларни жавобгарликка тортиш имконини беради.

Маданий бойликларни муҳофаза қилиш соҳасидаги қонунчиликни янада такомиллаштириш, ҳуқуқни қўллаш амалиётини кучайтириш ва жамоат-чиликнинг ҳуқуқий онгини ошириш муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Раҳбарий адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси, 29.12.2020 й. URL:<https://president.uz/uz/lists/view/4057>

II. Халқаро - ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. UNESCO. (1954). URL:<https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/1954-convention>

2. UNESCO. (1970). Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property. URL:<https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and-transfer-ownership-cultural>

3. UNESCO. (1972). Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. URL:<https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>

4. UNIDROIT. (1995). UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects. URL:<https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/>

5. Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property. URL:<https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/convention-on-offences-relating-to-cultural-property>

III. Норматив ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги Конституцияси Қонунчиликмаълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон. URL:<https://lex.uz/docs/6445145>
2. Жиноят кодекси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 22.11.2024 й., 03/24/1004/0948-сон. <https://lex.uz/docs/111453>
3. Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 22.11.2024 й., 03/24/1004/0948-сон. URL:<https://lex.uz/docs/97664>
4. “Ўзбекистон Республикаси Маданий бойликларнинг олиб чиқилиши ва олиб кирилиши тўғрисида”и Қонуни/ Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон, 12.10.2021 й., 03/21/721/0952-сон URL:<https://lex.uz/docs/24377>
5. Ўзбекистон Республикасининг “Музейлар тўғрисида”ги Қонуни Қонун ҳужжатларимаълумотлари миллий базаси, 26.11.2021 й., 03/21/732/1098-сон. URL:<https://lex.uz/docs/1391728>
6. “Археология мероси объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида”ги Қонуни. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон. URL:<https://lex.uz/docs/1526440>
7. Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида”ги Қонун. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. 03/22/782/0576-сон. URL:<https://lex.uz/docs/25461>
8. Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати ва Америка Қўшма Штатлари Ҳукумати ўртасида Ўзбекистоннинг археологик ва этнологик материаллари тоифаларига импорт чекловларини жорий этиш тўғрисида Битим. Ўзбекистон Республикаси халқаро шартномалари тўплами. 3-4-сон, (79-80) 2023 йил. 6.33-35. URL:<https://lex.uz/Pages/GetPDF.aspx?file=6789676.pdf>
9. Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати билан Хитой Халқ Республикаси Ҳукумати ўртасида Маданий бойликларни ўғирлаш, яширин қазилар ва ноқонуний олиб кириш ва олиб чиқишнинг олдини олиш тўғрисида Битим. URL:<https://lex.uz/docs/7211503>
10. Моддий маданий мероснинг кўчмас мулк объектлари Миллий рўйхати. Вазирлар Маҳкамасининг 04.10.2019 йилдаги 846-сон қарори. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 09/24/227/0295-сон. URL:<https://lex.uz/docs/4543266>
11. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикасида маданий бойликларнинг олиб чиқилиши ва олиб кирилиши масалаларини тартибга солиш тўғрисида”ги Қарори . Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг қарорлари тўплами, 09/22/153/0266-сон; 23.04.2022 й., 09/22/209/0341-сон. URL:<https://lex.uz/docs/279299>

12. Қозоғистон Республикасининг Тарихий-маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида"ги Қонуни. (2019 йил 26 декабрь). «Егемен Қазақстан» газетаси, 2019 йил 30 декабрь, N 250 (29635)

13. Қирғизистон Республикасининг "Тарихий-маданий меросни муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида"ги Қонуни. (2002 йил 26 июнь). Нормативные акты Кыргызской Республики, 2002 г., № 14.